

СТОРІНКА РЕЦЕНЗЕНТА

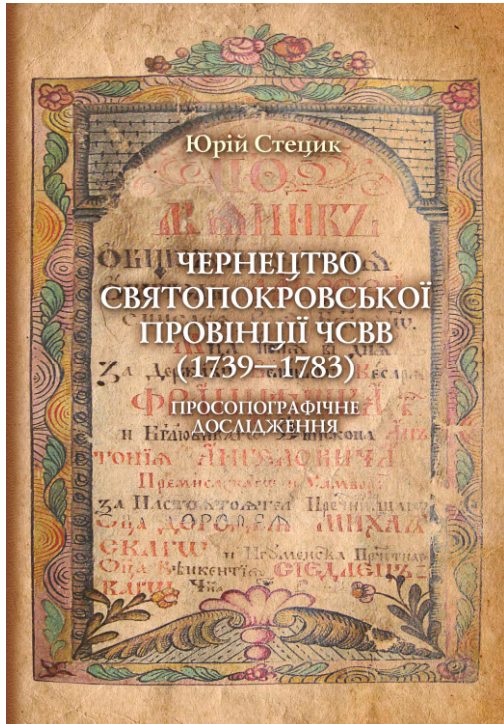
УДК 930 (477) «20»

ВАСИЛІАНСЬКЕ ЧЕРНЕЦТВО КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ: ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ

[рец.]: *Стецик Ю.* Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739-1783 рр.): просопографічне дослідження. Монографія. Дрогобич: Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, 2018. 472 с.

Ігор Смуток

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, м. Дрогобич, вул. Лесі Українки, 46
e-mail: smutokigor@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5430-163X>

Просопографічний підхід, як засіб для реконструкції історії окремих спільнот через призму вивчення індивідуальності, широко практикується істориками упродовж XIX-XX ст. Він приваблює можливістю оживити історію, поглянути на неї через життєпис окремої особистості та віднайти нові несподівані ракурси. Відтак такі історичні студії викликають жваве зацікавлення й у науковому середовищі, і серед освіченої спільноти, що переймається історичним минулим.

Праця Ю. Стецика, власне, належить до цієї категорії наукових праць. Вибір в якості об'єкту дослідження чернечої спільноти вида-

ється цікавим і слухним. Висвітлення історії таких формацій через призму персональних біографій слугує ключем для розуміння різних аспектів життєдіяльності монастирського середовища, адже, як слушно зазначає сам автор, монастирське господарство, сакральне мистецтво, культура – це усе результат продуктивної праці кожного окремо взятого ченця.

Структура рецензованої праці є типовою для такого різновиду монографій, присвячених глибокому дослідженню певною проблематики. Вступна частина містить докладний аналіз проблематики із зазначенням усіх необхідних її складових, як то обґрунтування вибору теми, визначення об'єкту, предмету, мети та завдань, окреслення хронологічних і географічних рамок тощо.

Методологічний розділ, покликаний описати специфіку інструментарію дослідника та його бачення розв'язання тих чи інших наукових проблем, виписаний досить докладно. Автор попервах робить огляд наукового доробку в українській і зарубіжній історіографіях. Структура викладу добре продумана: автор не оминув увагою жодну більш-менш значущу просопографічну працю, одночасно він виразно виокремив і докладно оглянув найбільш вдалі студії. Безумовною заслугою є й те, що автор аналізує їх через призму методології дослідження.

Після історіографічного екскурсу автор переходить до викладу власної методології. Це подається у вигляді аналізу окремих, як автор визначає, концептів: модернізація Василянського Чину, конфесіоналізація монастирських спільнот, провадження соціального дисциплінування, досягнення «унійного тріумфалізму».

Запропонований підхід виявився напрочуд вдалий і видається найбільш оптимальним. Автор продемонстрував добре розуміння специфіки методології дослідження та не обмежився трафаретними висловлюваннями на зразок «принципи науковості та об'єктивності», «для дослідження теми використовувався порівняльно-історичний, типологічний методи, метод реконструкції окремих складових історичного явища» і т.д.

Історіографічний огляд праць здійснено з кількох ракурсів. Спочатку докладно розглянуто історіографію біографістики. Автор не оминув увагою як загальні праці до історії Василіянського Чину, так і студії з історії окремих монастирів і життєписів видатних церковних діячів і вищих ієрархів. Окремим блоком у праці висвітлена історіографія церковного законодавства, зокрема, тієї його частини, що регулювала діяльність Василіянського Чину. Автор дійшов слушних висновків, що «питання щодо визначення внеску провінційних і домових капітул у регулюванні чернечого укладу ... а також циркулярні листи протоігуменів, розпорядження генеральних і провінційних консулт» залишається недостатньо вивченим, у той час як саме такого роду документація містить чималий джерельний матеріал для дослідження повсякденного життя чернецтва. Окремо автор зосередив увагу на аналізі доробку з історії інституційного розвитку Святопокровської провінції. Відзначається багата традиція написання синтетичних праць з історії василіянського чернецтва. Цікаво, що до уваги беруться праці в однаковій мірі як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. Докладний аналіз дозволяє автору дійти обґрунтованих висновків, що тема історії Василіянського Чину залишається до кінця не вичерпаною.

Параграф, присвячений джерелам, покликаний з'ясувати та систематизувати відомості про документальний матеріал, звідки можна почерпнути дані про чернечі обителі та їхніх мешканців. На думку автора, достатньо інформативними є наступні категорії джерел: акти, до яких дослідник зараховує протоколи візитацій; королівські привілеї; заповіти; інвентарні описи; документація судових установ світського та духовного характеру. Усі ці різновиди джерел розглянуті за певною схемою: спершу аналізується фізичний стан і місце зберігання, згодом автор переходить до аналізу джерельного потенціалу того чи іншого типу документів. В окрему групу виділені епістолярні та наративні джерела. Також у цьому параграфі цілком закономірно проаналізовано змістовно-видову структуру спеціальних джерел, котрі Ю. Стецик йменує «просопографічні».

Автор провів скрупульозну пошукову роботу, завдяки чому вдалося виявити цікавий біографічний матеріал, як-то каталоги монастирів і ченців, монастирські пом'яники тощо.

Третій розділ монографії присвячений огляду нормативних документів, чи то пак законодавства, покликаного регулювати внутрішнє життя й організацію василіянського чернецтва. Автор докладно аналізує правові акти, які продукували різні інституції, з'ясовує, наскільки докладними вони були у питаннях, пов'язаних з чернецтвом, яким чином сприяли чи навпаки перешкождали впорядкуванню внутрішнього життя монастирів, як співвідносилися з декларованими принципами чернецтва, закладеними ще у ранньому християнстві та наскільки відповідали поточним реаліям. Автор слушно зазначає, що василіянське чернецтво у XVIII ст. змушене було керуватися не тільки церковним законодавством, але й враховувати суспільно-політичну складову. Адже втручання державних органів влади безпосередньо впливало на розвій Василіянського Чину. Якщо релігійна політика Речі Посполитої була сприятливою для нього, то австрійська влада намагалася всіляко підпорядкувати діяльність Чину суспільним потребам в її розумінні. Відтак існування чернечих осередків і чисельність монахів зазнавала змін, а регламентація їхнього життя піддавалася постійній корекції.

Розділ 4 «Інституційний розвиток Святопокровської провінції» покликаний реконструювати історію формування мережі монастирів у окрему систему, виокремлену з-під загального єпископського управління. На думку автора, історію цього процесу слід розпочинати з кінця XVII ст., коли перехід до унії у Перемишльській і Львівській єпархії добігав кінця й ієрархія цих єпархій могла нарешті приділити більшу увагу впорядкуванню внутрішньої організації. Наступним етапом стало проведення Замойського Собору 1720 р., котрий виокремив монастирі в окрему спільноту на чолі зі своїм протоархімандритом. Однак територіальне оформлення та створення окремої Руської провінції для монастирів у коронних землях відбулося щойно наприкінці 1730-х років. Формальне закріплення цього етапу відбулося на зібранні Львівської капітули 1739 р. Наступний етап, на думку Ю. Стецика, слід датувати 1740-80-ми роками. Він пов'язаний, як слушно зазначає автор, з впорядкуванням монастирської мережі, визначенням приналежності кожної обителі до певних управ, впорядкуванням монастирських правил, піднесенням якісних показників тощо. Нарешті, прикінцевий період припадає на перший поділ Польщі та входження теренів Святопокровської провінції

під владу Австрійської та Російської імперій. Автор слушно звертає увагу на те, що політика двох імперій, на позір однакова, у дійсності проводилася різними засобами та з різною метою. Якщо австрійська влада схилилася до обмеження кількості монастирів і чернецтва, намагаючись скерувати їхню діяльність у русло просвітницької та душпастирської праці, то російська влада переводила монастирі у православ'я та ліквідувала будь-яку їхню автономію (с. 133).

Цікавим і пізнавальним у контексті вивчення ментальності чернецтва є розділ п'ятий «Духовна та інтелектуальна формація чернецтва». Автор докладно з'ясовує мотиви, якими керувалися світські особи, обираючи чернече поприще. Він виокремлює кілька цікавих і дискусійних чинників, які, на його думку, відігравали поокремо або разом вирішальну роль у виборі життєвих пріоритетів. Такими були родинна традиція, географія розташування чернечих осідків, приналежність до білого духовенства, суспільний статус ченців, кар'єрні мотиви, прагнення здобути освіту. У тому ж параграфі розглянуто, звідки саме рекрутувалося чернецтво: з яких територій, конфесійно-етнічних прошарків, соціальних груп. Свої твердження та міркування автор підкріплює фактологічним матеріалом.

У наступних параграфах докладно розглянуто наступні шаблі кар'єри у межах монастирської спільноти, як-то новіціат, чернечі студії, священничі свячення. Автор, слід віддати йому належне, з'ясовує ці аспекти через призму законодавчих приписів і реального повсякдення. Відтак слушним видається виокремлення останнього параграфу «дисциплінарні справи чернецтва», де докладно розглянуто типові випадки порушення монастирського уставу та проаналізовано заходи, які мали на меті запобігти відхиленню від норми.

Найбільший за обсягом шостий розділ присвячений просопографічному аналізу чернецтва у межах окремо взятих монастирів. Виклад матеріалу здійснюється за певною схемою. Автор подає загальні відомості про монастир, почерпнуті головню з візитацій. Далі йде укладений у таблиці реєстр монахів. На підставі персональних відомостей про кожного з них автор у кінці параграфу робить узагальнення про походження ченців за соціальними і територіальними критеріями, вікові показники братії, освітній рівень тощо. У такий спосіб проведено просопографічні дослідження щодо усіх відомих монастирів Святопокрівської провінції.

У кінці монографії розміщені додатки, де зіб-

рано відомості біографічного характеру про монахів, які логічно завершують просопографічний огляд основної частини монографії.

Попри очевидні позитивні здобутки книги, адже її поява дозволяє заповнити чималу лакуну в дослідженнях василіянського чернецтва, робота містить певні положення, що видаються дискусійними, й запропоновані автором підходи до викладу матеріалу викликають зауваження.

Вочевидь, книга суттєво виграла б, якби автор у додатках розмістив карту Святопокрівської провінції з указаними на ній монастирями. Наявні на сьогодні технічні можливості загалом дозволяють розв'язати цю проблему.

Запропонований автором поділ на окремі монастирі з метою оглянути їхній персональний склад і зробити на підставі цього певні висновки видається не зовсім оптимальним. Адже ченці, як засвідчує дбайливо підібраний дослідником біографічний матеріал, не проживали у межах одного монастиря усе життя. Склад чернецтва кожної обителі регулярно змінювався. Відтак, висновки щодо вікового цензу, освітнього рівня, соціального та географічного походження були б більш вивіреними щодо усієї провінції, а не по кожному з монастирів.

Узагальнюючи дані про персональний склад кожної обителі, дослідник оперує відомостями за різні роки. Наприклад, для Дерезицького монастиря це 1773-1774 рр., для Лішнянського – 1740 р., для Святоспаського – 1783 р. Вочевидь, вони не можуть бути співставлені. Натомість вони дозволяють зробити зріз за різні часові проміжки і це відкривало перед автором додаткові методологічні можливості. Він міг об'єднати монастирі по роках, наприклад, в одну групу Лішнянський, Щеплотський монастирі, по яких є дані за 1740-ві роки; Гошівський, Дерезицький, Луцький, Уманський монастирі, по яких є дані про персональний склад за 1770-ті роки, та Добромільський, Дрогобицький, Лаврівський, Святоспаський монастирі, де збереглися відомості за 1783 р. Таким чином, автор отримав би можливість проаналізувати персональний склад монастирської братії у межах певних десятиліть. Зроблені на прикладі кількох монастирів висновки можна було б екстраполювати на усе чернецтво того періоду, адже, як зазначалося, обителі не творили замкнуте середовище й ченці постійно переміщувалися з монастиря у монастир.

Попри наявні зауваження слід визнати, що поява книги Ю. Стецика, безумовно, корисний внесок в історіографію не тільки Василіянського Чину, але й, загалом, історії українського суспільства XVIII ст.